

“OVER DE TOP”
DUIDELIJKHEID DOOR DIFFERENTIATIE

Advies werkgroep topmasters

Enschede/Maastricht
Oktober 2002

HOOFDSTUK 1: AANBEVELINGEN

In het licht van de ontwikkeling van de Nederlandse kenniseconomie, de blijvende behoefte aan hoger opgeleiden, de gewenste aantrekkingskracht van het Nederlandse hoger onderwijs, de internationale concurrentieverhoudingen en de verhoging van de kwaliteit van het Nederlandse hoger onderwijs, acht de werkgroep topmasters het essentieel dat maatregelen worden genomen die de flexibiliteit van het hoger onderwijs vergroten en bijdragen aan de (inter)nationale herkenning en erkenning van topkwaliteit. De werkgroep formuleert de volgende aanbevelingen:

- De werkgroep adviseert een onderscheid te maken tussen drie typen masteropleidingen: domeinmasters, professiegerichte masters en onderzoekmasters en daaraan gekoppeld passende titulatuur te hanteren.
- De titulatuur voor de masteropleidingen is *Master of Science* (MSc) danwel *Master of Arts* (MA). Voor de onderzoekmaster wordt de titel *Master of Philosophy* (MPhil) gereserveerd. Voor de professiegerichte masteropleidingen wordt – aanvullend op de titulatuur van MSc en MA – aansluiting gezocht bij de heersende internationale praktijk (MD, MEd, RA, DDS). De bescherming van de titulatuur afwijkend van MA en MSc dient geregeld te worden.
- De domeinmaster kent een opleidingsduur van één jaar (60 ECTS credits). De lengte van de professiegerichte master is één à drie jaar (60 tot 180 ECTS credits), waarbij de opleidingsduur afhangt van de aard en inhoud van het eventuele beroepskwalificerende post-initiële traject. De onderzoekmaster kent bij voorkeur een opleidingsduur van twee jaar (120 ECTS credits). Dit betekent voor huidige eenjarige onderzoekmasteropleidingen, dat de verlenging van de opleidingsduur inhoudelijk onderbouwd dient te worden (bijvoorbeeld in internationaal vergelijkend perspectief) en dat deze verlenging erkend wordt door het Nationaal Accreditatie Orgaan.
- Het verdient aanbeveling om onderzoekmaster- en PhD-opleiding organisatorisch te integreren. Nagegaan moet worden of dit consequenties heeft voor de lengte van het PhD-traject in sommige disciplines. Met de beoogde integratie en een eventuele verlenging van de opleidingsduur van de onderzoekmaster in deze disciplines naar twee jaar, kan het PhD-traject daar wellicht verkort worden.
- De werkgroep adviseert om de universitaire bachelor te beschouwen als een academische voorbereiding op een masteropleiding. De bachelor is daarmee vooralsnog geen eindkwalificatie. Het voorbereidende karakter impliceert een academische voorbereiding op de masteropleiding in al haar facetten (kennis, vaardigheden en houdingen verband houdend met de disciplines en wetenschappelijk onderzoek, alsmede professiegerichte kennis en vaardigheden).
- In het licht van het voorgaande, pleit de werkgroep voor een verbreding van de mogelijkheden binnen de bacheloropleiding. Voor veel afgestudeerden is het van belang om kennis en vaardigheden te verwerven die betrekking hebben op verwante disciplines, waarbij de urgentie van de verbreding varieert van discipline tot discipline. Voor de bèta- en techniekopleidingen geldt tevens dat verbreding van de bacheloropleidingen een bijdrage kan leveren aan een grotere aantrekkingskracht van deze opleidingen.

- Tegelijkertijd vraagt het bovenstaande om een bachelorfase, gekenmerkt door grote(re) keuzevrijheid voor de student, waarbij de volgende belangrijke randvoorwaarden gelden: de instellingen dienen helder te zijn in de consequenties die de keuzes van studenten hebben voor de doorstroom naar de masterfase én te zorgen voor adequate begeleiding in die keuzes.
- Het accreditatieproces moet zo ingericht zijn dat de instellingen en opleidingen een impuls krijgen om zelf expliciet te maken welke specifieke plaats en functie zij menen te hebben in het onderwijsbestel en de markt waarin zij opereren.
- Topmasteropleidingen zijn opleidingen van hoge kwaliteit die én de potentieel beste studenten (uit Nederland en daarbuiten) aantrekken én topkwaliteit afleveren aan de markt. Het Nationaal Accreditatie Orgaan spreekt een oordeel uit over de door de opleiding aangegeven ‘profileringspunten’ en koppelt aan het oordeel (indien hij dat van toepassing acht) het predikaat topopleiding.
- Topkwaliteit in professiegerichte en domeinmasters zal min of meer ‘vanzelf’ ontstaan door de waardering van die kwaliteit door studenten en het afnemende veld. Voor het (h)erkennen van topkwaliteit in onderzoekmasters zijn vooraf reeds enkele expliciete criteria voorhanden: nauwe betrokkenheid met onderzoeksgroepen van continu hoge, bewezen kwaliteit met een zekere kritische massa, een duidelijke meerwaarde in het onderwijsproces (bijv. studiebegeleiding, topcursussen, hantering van hoge normen) en een uitstroom die toegang krijgt tot gerenommeerde PhD-opleidingen.
- Een keuze voor verschillende typen masteropleidingen en een keuze voor topkwaliteit betekent ook een keuze voor selectie. Zelfselectie door studenten is niet voldoende. De masteropleiding zal moeten kunnen selecteren op basis van bewezen kwaliteit (prestaties in de bachelorfase) en potentiële geschiktheid voor de masterfase.
- De werkgroep heeft zich niet in detail gebogen over de financiële consequenties van het voorgaande. De overheid kan overwegen prikkels in te bouwen in de bekostigingssystematiek (bijvoorbeeld door premiering van topkwaliteit in opleidingen). Om studenten te prikkelen om te kiezen voor topopleidingen, kan gekozen worden voor de invoering van een topbeurzenstelsel.

HOOFDSTUK 2: INLEIDING

Aanleiding tot het instellen van de werkgroep

Bij de behandeling van het wetsvoorstel over de invoering van een bachelor-masterstructuur in het hoger onderwijs in de Tweede Kamer, heeft minister Hermans van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen toegezegd een werkgroep in te zullen stellen die onderzoek verricht en op basis daarvan een advies opstelt over de wenselijke inhoud en positionering van topmasteropleidingen in het wetenschappelijk onderwijs en de condities en randvoorwaarden waaraan deze moeten voldoen. De toezegging is mede gebaseerd op de motie van 24 januari 2002 van kamerlid Hamer c.s.

Taakstelling

In de bijlage van zijn brief van 5 juli 2002 omschrijft de Minister de taken van de werkgroep “topmasters” aan de hand van de volgende vragen:

- Hoe kunnen we in Nederland komen tot de verdere ontwikkeling van uitmuntende masteropleidingen in verschillende disciplines met nationale en internationale uitstraling als topopleiding? En welke lessen kunnen we daarbij trekken uit buitenlandse ervaringen en de ontwikkelingen die zich thans voordoen in het wetenschappelijk onderwijs?
- Op welke wijze kunnen deze topmasters het beste gepositioneerd worden, uitgaande van een optimale leerroute tussen bachelor-, master- en promotieopleiding, en uitgaande van een grotere differentiatie tussen masteropleidingen. De door de VSNU ingestelde commissie Cohen brengt onderscheid aan tussen onderzoekgerichte masteropleidingen, educatieve masteropleidingen en maatschappelijk georiënteerde masteropleidingen.
- Welke randvoorwaarden zijn nodig om de ontwikkeling van kwalitatief hoogwaardige masteropleidingen te bevorderen? Bij de beleidsvoorbereiding is van verschillende kanten gewaarschuwd voor een landelijke etikettering van topmasters. De inzet van de minister is daarom geweest de ontwikkeling van kwalitatief hoogwaardige masteropleidingen te bevorderen door het creëren van een speelveld voor meer differentiatie, waardoor opleidingen zich meer van elkaar kunnen gaan onderscheiden.
- Op welke wijze kunnen we bijzondere kwaliteit van opleidingen waarderen en zichtbaar maken? En welke rol zou het nieuw op te richten accreditatieorgaan daarbij kunnen spelen?

Tevens brengt de minister in de bewuste bijlage de suggestie om topmasters te positioneren als internationale masters die volgen op een reguliere masteropleiding (een specifieke vraag van de fractie van de ChristenUnie in de Eerste Kamer) onder de aandacht van de werkgroep. Tijdens de startbijeenkomst op 12 juli 2002 vraagt de Minister de werkgroep aandacht te besteden aan een passage in het strategisch akkoord voor kabinet CDA, LPF, VVD (3 juli 2002) waarin gesteld wordt dat de invoering van het bachelor-mastersysteem in het hoger onderwijs wordt doorgezet en dat selectie en differentiatie van collegegelden alleen mogelijk worden in geval van specifieke opleidingen met een erkende evidente meerwaarde.

HOOFDSTUK 3: SAMENSTELLING EN WERKWIJZE

Samenstelling van de werkgroep

De werkgroep was als volgt samengesteld:

- Prof. dr R.S. Reneman, hoogleraar *Cardiovascular Research*, Universiteit Maastricht
(voorzitter)
- Prof. dr F.A. van der Duyn Schouten, rector magnificus Universiteit van Tilburg
- Prof. dr D.F.J. Bosscher, hoogleraar eigentijdse geschiedenis, oud-rector,
Rijksuniversiteit Groningen
- Mw M.M. Vermeulen, student natuurkunde KUN, oud-bestuurslid ISO
- Dhr J.M. Bokdam, student politicologie UvA, oud-bestuurslid LSVb
- Prof. dr E.M. Meijer, *Chief Technology Officer* DSM
- Mw dr H. de Hoop, faculteit letteren, afdeling Taalwetenschap
Katholieke Universiteit Nijmegen, bestuurslid VAWO
- Prof. dr H.P.M. Adriaansens, decaan University College Utrecht
- Mw. prof. dr M.C. van der Wende, hoogleraar *Comparative Higher Education Policy
Studies*, CHEPS, Universiteit Twente
- Prof. dr P. Schnabel, directeur Sociaal en Cultureel Planbureau
- Prof. dr W.J. van der Dussen, hoogleraar Cultuurwetenschappen, Open Universiteit
Nederland
- Drs R. Minnée, adjunct-directeur WO (waarnemer namens Ministerie van Onderwijs, Cultuur
en Wetenschappen)

Het secretariaat werd gevoerd door dr J. Huisman, coördinator onderzoek CHEPS,
Universiteit Twente.

Werkwijze van de werkgroep

In overleg met het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen is 1 november 2002 vastgesteld als datum voor het aanbieden van het advies. De werkgroep heeft na de startbijeenkomst met de Minister op 12 juli 2002 vijfmaal vergaderd. Op 28 oktober is het conceptadvies voorgelegd aan de leden van de werkgroep en vastgesteld. Ter ondersteuning van het advies is gebruikt gemaakt van gegevens over en ontwikkelingen in relevante hogeronderwijsstelsels (bijvoorbeeld Engeland, Frankrijk en Zwitserland).

HOOFDSTUK 4: ACHTERGRONDEN

De internationale achtergronden van de taakstelling

De Bologna-verklaring¹ vormt een belangrijk uitgangspunt voor de huidige discussie over en implementatie van bachelors en masters en daarmee nauw verbonden onderwerpen als (internationale) accreditatie, selectie en de bekostiging van het hoger onderwijs. In juni 1999 ondertekenden 29 onderwijsministers deze verklaring waarin de intentie is vastgelegd om in de komende tien jaar te komen tot een grotere verenigbaarheid en vergelijkbaarheid van de hogeronderwijsstelsels in Europa door middel van de invoering van een systeem gebaseerd op twee cycli (*undergraduate* en *graduate*). Dit teneinde de *employability* van de Europese burgers te vergroten.

Verenigbaarheid en vergelijkbaarheid zijn belangrijke argumenten om tot afstemming tussen de Europese hogeronderwijsstelsels te komen. Een achterliggend doel is een betere Europese concurrentieverhouding ten opzichte van de Verenigde Staten en Japan: afstemming met betrekking tot de kennisinfrastructuur met als uitkomst een grotere *employability* levert Europa een krachtige economische positie op, waardoor het de concurrentie met andere (verenigde) staten beter aankan. Vooralsnog ligt de verantwoordelijkheid voor initiatieven op het terrein van het hoger onderwijs bij de nationale overheden, daar het supranationale niveau – ondanks de verdragen van Maastricht en Amsterdam – geen bevoegdheden heeft op dit terrein. Werken aan verenigbaarheid en vergelijkbaarheid zijn daarom nationale verantwoordelijkheden. Een actieve overheid en actieve hogeronderwijsinstellingen zijn daarbij belangrijke spelers. Tegelijkertijd dienen deze actoren Europese ontwikkelingen goed te volgen, om te voorkomen dat Nederlandse ontwikkelingen (te veel) uit de pas lopen.

Het Nederlandse hoger onderwijs

Het voorgaande impliceert geenszins een passieve conformerende strategie ten aanzien van de Europese ontwikkelingen met betrekking tot de bachelor-masterstructuur. Het streven naar betere concurrentieverhoudingen tussen Europa en de rest van de wereld geldt evenzeer voor Nederland ten opzichte van de rest van Europa. Om de eigen nationale kenniseconomie in al haar facetten (onderwijs, onderzoek, innovatie en ontwikkeling) blijvend op peil te houden, dient het Nederlandse hoger onderwijs van een zodanige kwaliteit te zijn en te blijven, dat niet alleen de eigen studenten een geschikte opleiding kunnen vinden, maar ook dat het Nederlandse hoger onderwijs – vooral op het masterniveau – een grote aantrekkingskracht uitoefent op studenten elders uit Europa en de rest van de wereld. Niet alleen kwaliteit is belangrijk. Gegeven demografische ontwikkelingen die een dalende deelname van abituriënten van het secundair onderwijs impliceren en de grote behoefte aan hoger opgeleiden op de Nederlandse arbeidsmarkt, vraagt de nationale kenniseconomie ook om een kwantitatieve impuls. Het Nederlandse hoger onderwijs dient daarom het aanwezige potentieel aan te trekken en te behouden voor de nationale kenniseconomie. Dit geldt vooral voor sectoren als de natuurwetenschappen en de techniek, waar nu geringe belangstelling voor is. Hierbij moet niet alleen gedacht worden aan de studenten die recent het voortgezet onderwijs hebben verlaten, maar ook aan degenen die na een periode van werkervaring behoefte hebben hun wetenschappelijke en professionele kennis op te vijzelen.

¹ The European Higher Education Area. Joint Declaration of the European Ministers of Education, convened in Bologna on the 19th of June 1999.

Internationale dynamiek

De werkgroep is zich ervan bewust te adviseren in een tijd waarin veel ontwikkelingen plaatsvinden in het hoger onderwijs of nog gaan plaatsvinden. Dit heeft zowel betrekking op de situatie in Nederland als die in de ons omringende landen. Met betrekking tot de beleidsvoering in ons eigen land moet er aandacht zijn voor hetgeen er in het buitenland gebeurt. Tegelijkertijd moet er geen afwachtende houding zijn waarbij Nederland zich – op den duur – zou moeten aanpassen aan de internationale trends. Een dergelijke houding is gebaseerd op het wellicht te optimistische beeld dat deze internationale trends zich op korte termijn zullen aftekenen en op de positieve veronderstelling dat er sprake zal zijn van convergerende trends. De werkgroep wenst duidelijke fundamenten neer te leggen voor de toekomstige ontwikkelingen, die passen in de Nederlandse institutionele context, met een open oog voor internationale ontwikkelingen die mogelijk vragen om bijsturing. De werkgroep is van mening dat haar advies leidt tot een inrichting van het Nederlandse stelsel dat tegelijkertijd robuust (gebaseerd op inhoudelijke argumenten en overwegingen, leidend tot duidelijke keuzes) en flexibel is (keuzes die desgewenst aangepast kunnen worden aan de internationale dynamiek).

Het recente overheidsbeleid in vogelvlucht

Vanwege het nationale en internationale belang, heeft de Nederlandse overheid een aantal beleidsinitiatieven ten aanzien van het hoger onderwijs ontplooid. De Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen verzocht de Onderwijsraad enkele jaren geleden om een commissie in te stellen die een advies diende te formuleren inzake de invoering van een bachelor-mastersysteem in het Nederlandse hoger onderwijs. De commissie Rinnooy Kan bracht haar advies uit in juni 2000². In november 2000 verscheen de nota “Naar een open hoger onderwijs” van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen. Het advies van de commissie Rinnooy Kan biedt naar het oordeel van de Minister een goed fundament om beleid te formuleren. De nota schetst een integraal beeld van het toekomstige stelsel en de stappen die gezet moeten worden om die situatie te bereiken. Een belangrijke stap vormt de aanpassing van de bestaande regelgeving. In 2001 werd naarstig gewerkt aan de noodzakelijke nieuwe regelingen op het terrein van de structuur van het stelsel, de graden, de accreditatie en de toegang. Op 7 februari 2002 werd het wetsvoorstel aangenomen door de Tweede Kamer. De Eerste Kamer stemde ermee in op 4 juni 2002.

Nagenoeg parallel aan de ontwikkelingen ter voorbereiding van de nieuwe wetgeving, vond een nadere discussie en advisering plaats over accreditatie en de cursusduur van opleidingen. De commissie Fransen presenteerde haar eindrapport³ over de vormgeving van het accreditatiestelsel in september 2001 en de commissie Cohen adviseerde⁴ over de cursusduur van de masteropleidingen in het wetenschappelijk onderwijs in oktober 2001.

Implicaties voor een advies inzake topmasters

De werkgroep is – gezien het voorgaande – van mening dat een advies over topmasters niet los kan worden gezien van de organisatie van het gehele stelsel van hoger onderwijs. Daarom betreft de werkgroep in haar advies tevens een visie op:

² “Advies inzake de invoering van een bachelor-mastersysteem in het Nederlandse hoger onderwijs”, Commissie Rinnooy Kan, juni 2000.

³ “Hoger onderwijs accreditatie: Prikkel, presteren, profileren”, Commissie Accreditatie Hoger Onderwijs, september 2001.

⁴ “Cursusduur mastersopleidingen”, Commissie Cohen, oktober 2001.

- de algemene ontwikkeling en discussie ten aanzien van de functioneel en kwalitatief verschillende opleidingen en opleidingstypen;
- het gehele bachelor-master-PhD-traject;
- de ontwikkelingen ten aanzien van de accreditatie;
- de discussie over de opleidingsduur; en
- de discussie over de toegankelijkheid van en selectie voor opleidingen.

Naast de noodzakelijk geachte inbedding van een advies in de context van het gehele stelsel van hoger onderwijs, betekent een keuze voor topkwaliteit ook het maken van keuzes ten aanzien van de selectie van studenten. Wil het Nederlandse stelsel een rol spelen in Europa en wil men topkwaliteit creëren en/of zichtbaar maken, dan zal men ook de consequenties daarvan met betrekking tot een andere regulering van de toegang (door selectie) onder ogen moeten zien alsmede de gevolgen die dit eventueel met zich meebrengt voor de bekostiging van het onderwijs.

HOOFDSTUK 5: HET ADVIES

Functionele typen opleidingen

De werkgroep acht duidelijkheid over de typering van de verschillende soorten masteropleidingen een vruchtbaar uitgangspunt voor de verdere uitwerking van andere elementen van de advisering. De werkgroep is van mening dat deze verschillende typen masteropleidingen verschillende functies hebben in het hogeronderwijsstelsel en daarmee specifieke eisen rechtvaardigen met betrekking tot de selectie, de doorstroom, de financiering en dergelijke.

Met betrekking tot die typen opleidingen zijn de volgende drie bestaande onderscheidingen van belang.

- Het onderscheid binnen bestaande opleidingen in het wetenschappelijk onderwijs tussen de maatschappelijke variant (algemene toepassingsgerichte opleidingsvariant), de communicatieve-educatieve variant (gericht op de overdracht van kennis, ter voorbereiding op functies in bijvoorbeeld het onderwijs en de media) en de promotievariant (een onderzoekstraject ter voorbereiding op een promotietraject). Dit onderscheid wordt voornamelijk gehanteerd in de natuur- en levenswetenschappen, ingevolge het bèta-convenant⁵ van 1998.
- Het onderscheid tussen professionele masters en wetenschappelijke masters, zoals dat gehanteerd wordt door het Nationale Accreditatie Orgaan. Een WO-master heeft de kwaliteit om zelfstandig wetenschappelijk onderzoek te verrichten dan wel het vermogen om op basis van wetenschappelijke vorming multi- en interdisciplinaire vraagstukken op te lossen in een beroepspraktijk. Daarnaast is de WO-master, in zijn algemeenheid, gericht op het verwerven van een toegang tot de promotie. De primaire bron van kennis is de wetenschappelijke discipline, de internationale wetenschapsbeoefening en domeinspecifieke kennis en vaardigheden binnen een toekomstig beroepenveld. Een HBO-master richt zich op de verdieping van vakkennis of domeinspecifieke kennis en vaardigheden voor het niveau van zelfstandig en/of leidinggevend beroepsbeoefenaar in een specifiek beroep of spectrum van beroepen, dan wel op verbreding in het functioneren binnen een meer multidisciplinaire omgeving. De belangrijkste oriëntatie van de HBO-opleiding vormt de inhoudelijke verdieping of verbreding van de bachelorfase die in nauwe interactie met de beroepspraktijk en via (toegepast) onderzoek binnen het beschikbare relevante kennisreservoir wordt verkregen⁶.
- De commissie Cohen onderscheidt onderzoeksgeoriënteerde masteropleidingen, gericht op het verwerven van kennis en competenties voor het doen van wetenschappelijk onderzoek en voorbereidend op een opleiding tot wetenschappelijk onderzoeker/een promotietraject; maatschappelijk georiënteerde masteropleidingen: voorbereidend op uiteenlopende maatschappelijke functies waarvoor een wetenschappelijke opleiding nodig is; en educatief georiënteerde masteropleidingen bedoeld ter voorbereiding op het leraarschap in het voortgezet onderwijs.

Het ligt in de rede om nauw aan te sluiten bij de bovengenoemde onderscheidingen. Deels vanuit een pragmatische overweging, maar vooral vanuit de overtuiging dat de gemaakte onderscheidingen aansluiten bij zowel de verwachtingen en voorkeuren van studenten, academici en het afnemende veld. De werkgroep stelt daarom de volgende drie typen masteropleidingen in het WO voor, waarbij in de omschrijving expliciet gekozen wordt voor

⁵ “Beta-convenant” tussen de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen en de voorzitters van het college van bestuur van de RUL, RUG, UU, UvA, VUA en KUN, mei 1998.

⁶ Zie het eindrapport “Prikkel, presteren, profileren” van de Commissie Accreditatie Hoger Onderwijs, september 2001, p. 28-36.

het onderscheid in de vraag naar deze typen opleidingen. De werkgroep benadrukt dat het gaat om een functioneel onderscheid, waarbij zij het in het midden laat in hoeverre deze typering ook daadwerkelijk in de praktijk van het hoger onderwijs gebruikt moeten worden.

- (1) de domeinmaster: een disciplinair of multidisciplinair programma dat aansluit op de vraag naar academisch geschoolden met een oriëntatie op een bepaald domein, zonder dat van een typische professiegerichte of onderzoekspecialisatie gesproken kan worden. Het domein waar de master zich op richt zou maatschappelijk/thematisch of disciplinair ingebed moeten zijn. Te denken valt aan algemene disciplinaire domeinen als recht, economie en specifieke domeinen binnen de geesteswetenschappen, maar ook thematische domeinen als milieuwetenschap, Europastudies e.d. De student wordt nadrukkelijk wetenschappelijk gevormd.
- (2) de professiegerichte master: een programma dat aansluit op de vraag naar academisch geschoolde professionals, zoals ingenieurs, leraren, advocaten, artsen, tandartsen, psychotherapeuten, accountants, etc. Ook hier staat de wetenschappelijke vorming – om het onderscheid met de professionele HBO-master helder te houden – voorop.
- (3) de onderzoekmaster: een programma dat aansluit op de vraag naar wetenschappelijke onderzoekers in tal van disciplines (inclusief interdisciplinaire en multidisciplinaire gebieden) en dat voorbereidt op een PhD in die disciplines. De onderzoekmaster is inhoudelijk gekoppeld aan het thematisch/disciplinair georganiseerde hoogwaardige onderzoek van de organisatie-eenheid waarbinnen het programma wordt verzorgd.

Met de typering van de verschillende masteropleidingen wordt door de werkgroep wel selectie geïmpliceerd (zie verderop), maar geen definitieve voorsortering voor scholings- en arbeidstrajecten bij de aanvang van deze masters. Dat wil zeggen dat er een bepaalde flexibiliteit moet worden gerealiseerd in de programmering van de typen masters die het mogelijk maakt voor studenten om met relatief geringe inspanningen over te stappen van het ene naar het andere type master (de kwaliteitseisen aan de afgestudeerde in acht nemend). Met name lijkt dit opportuun met betrekking tot de lerarenopleiding. Hier pleit de werkgroep – gezien de huidige behoefte aan leraren – voor een flexibele invulling waarbij of een overstap van een domein- of onderzoekmaster naar een professiegerichte master opleidend tot leraar relatief eenvoudig moet worden kunnen gerealiseerd en/of een combinatie van twee masters (domein- en professiegericht) gevolgd zou moeten kunnen worden.

De master als eind- of tussenkwalificatie?

De domeinmaster kwalificeert in principe voor de arbeidsmarkt, waarbij impliciet in de omschrijving zit opgesloten dat het geen specifieke kwalificatie voor één of enkele beroepen is.

De onderzoekmaster is in principe een tussenhalte op weg naar het doctoraat. Dit betekent aan de ene kant geen automatische doorstroom (er zal selectie plaatsvinden bij de toegang tot de opleiding tot onderzoeker), aan de andere kant ook niet dat een afgestudeerde niet gekwalificeerd zou zijn voor de arbeidsmarkt. Abituriënten van een onderzoekmaster zouden uitstekend kunnen functioneren in onderzoeksbanen die geen diepgaande specialisatie vereisen.

De professiegerichte WO-master kwalificeert academisch geschoolde professionals, waarbij een belangrijk onderscheid gemaakt moet worden tussen opleidingen die direct kwalificeren voor een beroep en opleidingen die nog een vervoltraject vereisen voordat de afgestudeerde daadwerkelijk toe kan treden tot de beroepsgroep. Tot de eerste categorie behoren de lerarenopleidingen en veel ingenieursopleidingen. Tot de tweede categorie behoren bijvoorbeeld de opleidingen tot klinisch psycholoog, psychotherapeut, advocaat, architect, arts, tandarts en accountant. In deze laatste categorie spelen zowel vereisten vanuit de beroepsorganisatie als Europese richtlijnen ten aanzien van de beroepsvereisten een rol in de

daadwerkelijke vormgeving en inhoud van het vervolgtraject (zie ook de paragraaf over de cursusduur).

De bachelorfase

Vanuit de gedachte dat een functioneel onderscheid tussen typen masteropleidingen gewenst is, rijst de vraag op welke wijze de bachelorfase moet worden ingericht. De inhoud van de bachelorfase is immers in belangrijke mate afhankelijk van de vereisten vanuit de geschetste vervolgtrajecten, maar natuurlijk ook van de inhoud van het voortraject in het secundair onderwijs. Ook speelt in de discussie mee of een bachelorgraad in principe kwalificeert voor de arbeidsmarkt.

De werkgroep wenst aan te sluiten bij de huidige praktijk van instroom in de bachelorfase. Dit houdt in dat het VWO-diploma of een propedeutisch examen van het HBO in principe toegang geven tot het WO en dat de keuze van de studenten slechts wordt ingeperkt door voorwaarden ten aanzien van de profielen secundair onderwijs, vereisten ten aanzien van de beroepsuitoefening en overwegingen die ten grondslag liggen aan het instellen van een *numerus fixus*.

De werkgroep stelt een flexibele invulling van de bachelorfase voor, waarbij de student in belangrijke mate zelf zijn/haar keuzes maakt. Daarnaast pleit de werkgroep voor de mogelijkheid tot een inhoudelijke verbreding van de bachelor, waarbij opgemerkt wordt dat dit niet in dezelfde mate voor alle bachelors geldt. Het belang van flexibilisering en verbreding is enerzijds gelegen in de behoefte aan afgestudeerden in de Nederlandse kenniseconomie met niet alleen disciplinaire kennis, maar ook kennis uit de verwante disciplines/vakgebieden, die het de afgestudeerden mogelijk maakt adequaat samen te werken en te communiceren met afgestudeerden uit andere disciplines. Anderzijds kampen veel monodisciplinaire opleidingen met het probleem van geringe studentenaantallen die de levensvatbaarheid van die opleidingen bedreigen. Vanuit het perspectief van een grotere aantrekkingskracht van bredere opleidingen, verwacht de werkgroep dat het creëren van bredere bacheloropleidingen een belangrijke stap is in het tegemoetkomen aan het probleem van de beperkte aantrekkingskracht van een aantal bestaande opleidingen. In dit verband is de werkgroep kritisch over de voorstellen binnen de sectoren natuurwetenschappen en techniek⁷ om maar in beperkte mate de bacheloropleidingen te verbreden (bijvoorbeeld in vergelijking met de eerste initiatieven van de commissie Sminia). Nederlandse initiatieven ter verbreding van natuurwetenschappelijke en technische opleidingen (bijvoorbeeld in de richting van de levenswetenschappen) hebben aangetoond dat deze grote aantrekkingskracht – ook op vrouwelijke instroom – hebben.

In theorie zou de keuzevrijheid in de bachelorfase ongelimiteerd kunnen zijn, maar drie – deels contrasterende – randvoorwaarden geven nadere invulling aan deze keuzevrijheid. Ten eerste zijn er vereisten vanuit de masteropleiding(en) waar de bachelor op voorbereidt of vereisten vanuit de arbeidsmarkt. Deze vereisten kunnen betrekking hebben op een minimaal pakket van vakinhouden, vaardigheden en houdingen die de bachelor in principe toegang geven tot een bepaald type master. De bachelorfase zou zo moeten worden ingericht dat deze voorbereidt op de master in al haar facetten (kennis en vaardigheden verband houdend met de disciplines en wetenschappelijk onderzoek, professionele kennis- en vaardigheden). Ten tweede is er, nauw gerelateerd aan de zojuist genoemde toegang tot de masterfase, een zorgplicht van de instelling om de student zodanig voor te bereiden, dat hij/zij in minstens één masteropleiding kan instromen. Aan de andere kant bestaat er een derde randvoorwaarde die

⁷ “Bachelor-Masterconvenant opleidingen in de (technische) natuurwetenschappen”, september 2002, “Sectorplan Natuurwetenschappen”, september 2002 en “Sectorinnovaties technische universiteiten”, september 2002.

wordt ingegeven door een behoefte aan flexibiliteit. Dit houdt concreet in dat de voorafgaande randvoorwaarden, ingegeven door vereisten vanuit het vervolgtraject en de zorgplicht, zodanig moeten worden ingevuld dat een student zonder al te veel problemen (in termen van tijdverlies, roosterproblemen) zelfcorrigerend kan optreden bij een minder gelukkige keuze van onderdelen in de bachelorfase. Met andere woorden: er moet een balans gezocht worden tussen de behoefte aan inhoudelijke kwaliteit en de behoefte aan flexibiliteit.

Het bovenstaande perspectief op de afweging tussen flexibiliteit en kwaliteit vereist uitdrukkelijk dat de student voor de start van het bachelorprogramma kennis moet hebben van de consequenties van zijn/haar vakkenkeuze: welke pakketeisen worden er gesteld bij de instroom in een masterprogramma? Het vereist ook dat de student tijdens het opleidingstraject een beroep kan doen op adequate begeleiding bij het maken van de keuzes.

De universitaire bachelor als eindkwalificatie?

In hoeverre een universitair bachelorprogramma zou moeten kunnen kwalificeren voor een positie op de arbeidsmarkt lijkt een lastig vraagstuk. Het problematische karakter wordt deels ingegeven door de specifieke situatie in ons land, waarin mogelijk een 'nieuw' uitstroombestand wordt gecreëerd in een stelsel dat twee decennia lang is gekenmerkt door het ontbreken van tussenkwalificaties in het wetenschappelijk onderwijs. Aan de ene kant is een pleidooi te houden voor korte (initiële) opleidingstrajecten met voldoende scholingsmogelijkheden na dit traject (variërend van scholing op de werkplek tot volledige masteropleidingen) vanuit het perspectief van de kennisintensieve samenleving en flexibel levenslang leren. Aan de andere kant moet rekening gehouden worden met de ervaringen en percepties van zowel het afnemende beroepenveld als de studenten waar het de 'waarde' van de universitaire bachelorgraad op de arbeidsmarkt betreft. Gegeven dit spanningsveld doet de werkgroep geen principiële uitspraak over het al dan niet kunnen toetreden tot de arbeidsmarkt met een universitaire bachelorgraad. De tijd (lees: algemene economische ontwikkelingen; ontwikkelingen op de arbeidsmarkt; ontwikkelingen in de andere Europese stelsels) zal moeten leren in hoeverre universitaire bachelors op de arbeidsmarkt een ingeburgerd fenomeen in het Nederlandse stelsel zullen zijn.

De werkgroep gaat uit van de continuering van de huidige situatie in het WO, waarbij de universitaire bachelor functioneert als voorbereiding voor een masteropleiding, die vervolgens kwalificeert voor de arbeidsmarkt. Deze situatie zal geen uitzondering vormen op de internationale praktijk. Dat in de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk een groot deel van de universitaire bachelors een plaats zoekt en vindt op de arbeidsmarkt, in tegenstelling tot de situatie in Nederland, is terug te voeren op verschillen in stelselstructuren. Het Nederlandse hogeronderwijsstelsel omvat immers ook de sector van het hoger beroepsonderwijs, waarvan de bacheloropleidingen, vergelijkbaar met de situatie in de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk, rechtstreeks kwalificeren voor de arbeidsmarkt. In kwantitatieve zin betreft het in Nederland bijna driekwart van de afgestudeerden die het hoger onderwijs met een bachelorgraad verlaten. Het lijkt de werkgroep daarom opportuun om uit te (blijven) gaan van een universitaire bachelor die in principe voorbereidt op een vervolgtraject op het masterniveau en een bachelorgraad in het HBO die in principe kwalificeert voor de arbeidsmarkt.

De cursusduur

Uitgaande van de gekozen indeling van typen opleidingen, ziet de werkgroep vooralsnog geen reden om af te wijken van de huidige regelingen met betrekking tot de cursusduur van de opleidingen. De huidige kaders zijn helder en de nieuwe wetgeving creëert mogelijkheden om de cursusduur aan te passen. Daarbij is het algemene uitgangspunt bij het vaststellen van de

wettelijke cursusduur die afwijkt van de huidige cursusduur: internationale vergelijkbaarheid en erkenning, waarbij niveau en kwaliteit van opleidingen maatgevend dienen te zijn⁸. Dit dient getoetst te worden door het Nationale Accreditatie Orgaan.

Met betrekking tot de cursusduur, plaatst de werkgroep de volgende twee opmerkingen. Ten eerste, het spreken in termen van opleidingsjaren werkt enigszins verstarrend. Spreken in termen van jaren is functioneel als het gaat om het algemeen kader. In de daadwerkelijke praktijk – uitgaande van flexibel ingerichte opleidingstrajecten, internationale in- en uitstroom, maatwerk voor de student, e.d. – ligt het meer voor de hand om in termen van studiepunten (ECTS *credits*) te denken. In dit verband is het ook relevant om te verwijzen naar de praktijk in een aantal andere Europese landen waar opleidingen ook anderhalf tot tweeënehalf jaar (resp. 90 tot 150 ECTS *credits*) kunnen duren. Ten tweede moet het uitdrukken in studiepunten niet tot alleszeggende norm worden verheven. Als we Europese stelsels vergelijken, zien we een grote variëteit in de lengte van het academische jaar terwijl de stelsels wel gekenmerkt worden door een uniform aantal ECTS *credits*. Met andere woorden, de discussie over het aantal ECTS *credits* moet niet dominant worden ten opzichte van waar het uiteindelijk om draait: het te realiseren niveau van de studenten in eindtermen en het behaalde resultaat van studenten in termen van competenties⁹. De relativering door de werkgroep van het belang van ECTS *credits* als zodanig, laat onverlet dat deze voor anderen in en buiten het hoger onderwijs een belangrijke (zo niet dominante) rol spelen. In de context van de lengte van opleidingen, merkt de werkgroep daarom op dat de Angelsaksische traditie gekenmerkt wordt door een groot aanbod van eenjarige Masters, maar dat de continentaal-Europese ontwikkelingen tenderen naar een in totaal vijfjarige (300 ECTS *credits*) opleiding, waarbij de masteropleiding zelf over het algemeen 90 tot 120 ECTS *credits* kent¹⁰. De werkgroep pleit niet voor een slaafse navolging van deze continentale trend, maar geeft aan dat er een druk – ingegeven vanuit de internationale concurrentiepositie – kan komen te liggen op het Nederlandse stelsel met betrekking tot het verantwoorden van vierjarige (3 jaar bachelor + 1 jaar master) opleidingen.

Het belang van cursusduur enigszins relativerend, acht de werkgroep het toch verstandig om enige leidende principes te formuleren. De werkgroep stelt voor dat domeinmasters in principe eenjarig zijn. De werkgroep verwacht – gezien de functie van deze masters – dat er vooralsnog vooral eenjarige domeinmasters zullen zijn of ontstaan binnen de sociale en geesteswetenschappen. Het ligt in de verwachting dat binnen de natuur-, techniek- en levenswetenschappen vooral tweejarige professiegerichte en tweejarige onderzoekmasters zullen ontstaan. Mocht er binnen de natuur-, technische en levenswetenschappen – naar aanleiding van een maatschappelijke behoefte – vraag zijn naar een domeinmaster, dan zouden ook hier eenjarige masteropleidingen ontwikkeld kunnen worden. Vanuit de bestaande behoefte aan opgeleiden in deze disciplines, kan de werkgroep zich voorstellen dat instellingen anticiperend handelen op zich ontwikkelende maatschappelijke behoeften.

Voor de professiegerichte masters geldt dat de cursusduur kan variëren van één tot drie jaar, waarbij een duur van drie jaar een uitzondering zal vormen (bijvoorbeeld geneeskunde). Een belangrijk deel van de professiegerichte opleidingen (tot ingenieur en leraar) zal leiden tot een kwalificatie die toegang geeft tot de arbeidsmarkt. Voor deze ingenieurs- en lerarenopleidingen ligt een tweejarige cursusduur – overeenkomstig de huidige structuur – in de rede. Er zijn echter ook beroepen die een aanvullende kwalificatie vragen alvorens de afgestudeerde het specifieke beroep kan uitoefenen. De variëteit in opleidingsduur van deze

⁸ Zie brief “cursusduur masteropleidingen in het wo” van de Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen aan de VSNU, mei 2002.

⁹ Zie bijvoorbeeld het EU-pilotproject “Tuning Educational Structures in Europe”, <http://europe.eu.int/comm/education/tuning.htm>.

¹⁰ Zie “Survey on Master Degrees and Joint Degrees in Europe”, Christian Tauch & Andrejs Rauhvargers, European University Association, September 2002.

post-initiële opleidingen is groot en de behoefte aan samenwerking en afstemming tussen initiële en post-initiële trajecten lijkt aanzienlijk. De werkgroep is van mening dat de invoering van de bachelor-master structuur als zodanig geen reden is om af te wijken van de huidige regelingen en praktijk. Dit impliceert dat er professiegerichte mastertrajecten van één tot drie jaar zullen zijn, die in principe in aanmerking komen voor bekostiging door de overheid, en die ingeschreven studenten in principe in aanmerking doen komen voor studiefinanciering.

Sommige mastertrajecten kennen een post-initieel vervolgtraject, dat niet door de overheid bekostigd wordt en waarvoor studenten geen recht op studiefinanciering hebben. De werkgroep gaat ervan uit dat op het niveau van de betreffende opleidingen overleg plaatsvindt of gaat plaatsvinden over de onderlinge afstemming van de initiële en post-initiële opleidingstrajecten. Die afstemming heeft in het bijzonder betrekking op de inhoudelijke eisen die deze post-initiële trajecten stellen aan de vooropleiding. De werkgroep spreekt haar zorg uit over een ontwikkeling waarbij beroepsvereisten vanuit de beroepsgroep zo dwingend zijn, dat niet alleen de algemeen academisch vormende aspecten in de masterfase, maar ook die in de voorbereidende bachelorfase onder druk komen te staan.

De werkgroep is voorstander van tweejarige onderzoekmasters, maar erkent de voorwaarde dat dit, voor de disciplines waar dit nog niet voor geldt, inhoudelijk onderbouwd moet worden (bijvoorbeeld in internationaal vergelijkend perspectief) en dat dit positief beoordeeld moet worden door het Nationale Accreditatie Orgaan. Onderzocht moet worden of verlenging van de duur van de onderzoekmasters in de sociale en geesteswetenschappen consequenties heeft voor de opleidingsduur van het PhD-traject. Hierop wordt in de paragraaf over de PhD-opleiding nader ingegaan.

Selectie

De toelating tot de bacheloropleidingen is wettelijk geregeld. Dit geldt ook voor de toelating – op basis van de zogenaamde ‘zorgplicht’ van de instelling – tot in ieder geval één bepaalde master binnen een instelling op basis van een aan dezelfde instelling behaalde bachelorgraad. Instellingen kunnen naast deze wettelijke regelingen algemene regels opstellen voor de doorstroom naar masteropleidingen. Te denken valt aan landelijke afspraken over gezamenlijke eindtermen van opleidingen, die leiden tot afspraken over het drempelloos instromen op basis van bepaalde bachelorprogramma’s in verwante masteropleidingen aan andere instellingen. Ook valt te denken aan de regulering van de doorstroom vanuit het HBO naar specifieke masters aan de universiteiten. Tenslotte valt te denken aan internationale afspraken tussen universiteiten over de toelating van bepaalde bachelorstudenten tot bepaalde masterprogramma’s.

De relatief beperkte regulering van de toelating geeft de universiteiten de mogelijkheid om – naast de algemene wettelijke regeling omtrent de toelating – door middel van selectie de individuele toegang tot de opleidingen te regelen. De werkgroep is van mening dat er gekozen moet worden voor een adequate combinatie van zelfselectie door de student en selectie door de instelling. Zelfselectie vindt plaats door studenten, die zich gaandeweg het bachelortraject een voorstelling hebben kunnen maken van enerzijds hun eigen kwaliteiten en anderzijds de hierbij passende inhoud en aard van vervolgoopleidingen. Die zelfselectie leidt derhalve in de meeste gevallen tot een keuze voor een type vervolgtraject of in ieder geval een inperking van de vervolgmogelijkheden. Zelfselectie is echter niet voldoende. Het staat de instellingen uiteraard vrij om studenten door middel van verwijzing/advisering te ondersteunen in het keuzeproces. Maar dit gaat – in de internationale context, die zich zal kenmerken door internationale concurrentie – niet ver genoeg. Niet selecteren voor de masterfase werkt volgens de werkgroep contraproductief voor het Nederlandse stelsel als geheel: voor buitenlandse studenten zal de intellectuele uitdaging om te kiezen voor een Nederlandse

opleiding klein zijn en voor de Nederlandse student (die weet wat hij/zij wil) zal de uitdaging om te kiezen voor een buitenlandse opleiding groot zijn.

Selectie zal moeten plaatsvinden op potentiële geschiktheid voor de opleiding en de daarop aansluitende vervolgopleiding. Beseffend dat die geschiktheid niet waterdicht kan worden vastgesteld, meent de werkgroep dat er wel degelijk instrumenten zijn (interviews, tests, prestaties in de bachelorfase) die een duidelijke indicatie geven voor geschiktheid.

De titulatuur

De titulatuur voor alle masters is *Master of Science* (MSc) danwel *Master of Arts* (MA) Het is aan de instellingen om te bepalen welke titulatuur passend wordt geacht voor de programma's die worden aangeboden. Voor de professiegerichte, beroepskwalificerende masters kan een aanvullende titulatuur gebruikt worden, waarbij het in de rede ligt aan te sluiten bij de internationaal gangbare titels: MD voor geneeskunde, DDS voor tandheelkunde, MEd voor lerarenopleidingen, RA voor register-accountants, enz. Door de keuze van deze titels blijft het onderscheid met de professionele masters in het hoger beroepsonderwijs helder. Voor de onderzoekmaster wordt de titel *Master of Philosophy* (MPhil) gereserveerd. De bescherming van de titulatuur afwijkend van MA en MSc dient geregeld te worden.

Accreditatie

Het voorgestelde accreditiestelsel gaat uit van een beoordeling of de opleiding aan de kwaliteitsstandaarden van het bachelor- of masterniveau voldoet en of de opleiding een meer beroepsgerichte of meer wetenschappelijke oriëntatie heeft. De opleiding, niet de instelling, vormt het aangrijpingspunt voor de accreditatie. Het eindrapport van de Commissie Accreditatie Hoger Onderwijs stelt uitdrukkelijk dat het Nationaal Accreditatie Orgaan zich richt op de zogenaamde basiskwaliteit en dat er niet zal worden gewerkt met kwaliteitsdifferentiatie of een 'sterrensysteem'. Op verzoek van een instelling zelf kunnen wel bijzondere profileringspunten via een aantekening bij de accreditatie zichtbaar worden gemaakt. Dit punt wordt herhaald in de brief van het Nationaal Accreditatie Orgaan (10 juli 2002) aan de Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen: het accreditatieproces moet de betrokken instellingen en opleidingen een impuls geven om zelf expliciet te maken welke specifieke plaats en functie zij menen te hebben in het onderwijsbestel en in de markt waarin zij opereren.

Topmasteropleidingen

Topmasteropleidingen zijn opleidingen die in staat zijn én de potentieel beste studenten (uit Nederland en daarbuiten) aan te trekken én topkwaliteit af te leveren aan de (Europese) arbeidsmarkt. Deze verwachting (of eis) is ingegeven door het belang dat de werkgroep hecht aan de positie van het Nederlandse hogeronderwijsstelsel in concurrentie met deze stelsels in andere landen. In de inleidende paragrafen van het advies is aangegeven dat het ontwikkelen en/of zichtbaar maken van (top)kwaliteit een zeer belangrijk element is, waardoor Nederland zich kan profileren in de internationale concurrentieverhoudingen. Die internationale concurrentie verplicht de instellingen serieus werk te maken van topkwaliteit. Dit impliceert dat een grote hoeveelheid topmasters niet geloofwaardig zal zijn en dat instellingen daarom kritisch om moeten gaan met het afficheren van topopleidingen en voorbereid moeten zijn op een kritische beoordeling van de (top)kwaliteit. Serieus omgaan met topkwaliteit betekent dat het Nationaal Accreditatie Orgaan een belangrijke rol krijgt te vervullen. In dit opzicht pleit de werkgroep dan ook voor internationale accreditatie van (top)opleidingen: een topopleiding moet de toets van een kritische internationale vergelijking kunnen doorstaan. Het Nationaal

Accreditatie Orgaan dient zich daarom actief op te stellen in het uitbouwen van nationale naar internationale accreditatie¹¹. De tweede implicatie is dat instellingen niet alle energie moeten steken in topmasters, omdat een hoge kwaliteit van de universiteit in algemene zin minstens zo belangrijk is in de context van de genoemde internationale concurrentie.

De term topmasters (in feite een vorm van *labeling*) staat op gespannen voet met de opmerking dat het niet de bedoeling is te komen tot een landelijke etikettering. De werkgroep interpreteert de tot dusverre in Nederland gevoerde discussie als een dilemma tussen strikte uniforme procedures die leiden tot het aanwijzen van een selecte groep van topopleidingen en de behoefte om kwaliteit in opleidingen (beter) zichtbaar te maken. De voorkeur van de werkgroep gaat uit naar de tweede optie. Als het de bedoeling is om (top)kwaliteit zichtbaar te maken, dan dienen er – naar de mening van de werkgroep – instrumenten ingezet te worden die het opleidingen mogelijk maken zich op basis van bepaalde kenmerken kwalitatief te onderscheiden van andere opleidingen. Een instelling die zichzelf afficheert met een kwalitatief hoogwaardige opleiding zal zich geconfronteerd zien met de vraag waar die kwalificatie op gebaseerd is. De instelling of opleiding zal uitgedaagd worden aan te geven op basis van welke argumenten en/of indicatoren men tot de bewuste kwalificatie is gekomen. De door het Nationaal Accreditatie Orgaan voorgestelde procedure zal deels bijdragen aan het inzichtelijk maken van die argumenten en indicatoren. Echter, vanuit het perspectief van de ‘afnemer’, of dit nu het arbeidsveld of de studenten betreft, zal er echter ook behoefte bestaan aan eenduidigheid en transparantie met betrekking tot de gehanteerde indicatoren en beoordeling.

De balans tussen enerzijds de behoefte aan herkenbaarheid en transparantie en anderzijds de behoefte aan spontane kwaliteits(h)erkenning dient voor de verschillende typen masters apart te worden gevonden. Vooraf merkt de werkgroep op dat in de ons omringende stelsels voor hoger onderwijs de (h)erkenning van topkwaliteit bijna uitsluitend tot stand komt op basis van reputatie en/of *rankings*, waarbij veelal geen expliciete *labeling* plaatsvindt. Voor de *rankings* geldt dat deze bijna zonder uitzondering worden geconstrueerd door relatieve buitenstaanders, dus niet door het hogeronderwijsveld zelf.

Ten aanzien van de professioneelgerichte en de domeinmasters, verwacht de werkgroep dat kwaliteit min of meer ‘vanzelf’ zal blijken. Waardering van het afnemende veld en/of de relevante beroepsorganisaties, alsmede tevredenheid van de student (met name betrekking hebbend op de verhouding tussen prijs en kwaliteit) spelen daarin een belangrijke rol. De werkgroep verwijst daarbij naar de ervaringen in het buitenland, maar ook naar de heersende praktijk in ons eigen land. Te denken valt aan de uiteenlopende waardering van MBA opleidingen.

Met betrekking tot toponderzoekmasters meent de werkgroep dat er – vooraf – enkele expliciete criteria kunnen worden gesteld ten aanzien van dergelijke opleidingen. Ook hier blijft voorop staan dat kwaliteit moet blijken en (internationaal) moet worden herkend, en erkend door het Nationaal Accreditatie Orgaan. Echter, er tekent zich consensus af over de volgende criteria die aan toponderzoekmasters gesteld kunnen worden. Toponderzoekmasteropleidingen zijn nauw gelieerd aan onderzoeksgroepen die – gedurende een relatief lange periode – een internationaal erkende positie innemen in hun vakgebied. Topmasteropleidingen kunnen daarom zelfstandige opleidingen zijn, gekoppeld aan een bepaald onderzoeksgebied van een bepaalde universiteit, maar het kan ook gaan om een samenwerkingsverband tussen opleidingen (bijvoorbeeld in de context van een onderzoekschool). Het gaat om langdurig bewezen kwaliteit die betrekking heeft op het onderzoek en de daarbij behorende faciliteiten. De onderzoeksgroepen onderscheiden zich niet alleen in kwalitatieve zin, maar ook in kwantitatieve zin: de werkgroep verwacht dat dergelijke onderzoeksgroepen en de daaraan verbonden onderwijsvoorzieningen een zekere

¹¹ Zie ook “Prikkel, presteren, profileren”, Commissie Accreditatie Hoger Onderwijs, 2001, p. 15.

kritische massa hebben. Voor relatief kleine Nederlandse wetenschapsgebieden impliceert dit dat de onderzoekmaster structureel is ingebed in internationale samenwerkingsverbanden die aantoonbare resultaten opleveren. Toponderzoek is echter nog geen garantie voor toponderwijs. Daarom dient een toponderzoekmaster ook een zichtbare meerwaarde te hebben ten aanzien van het onderwijs(proces). Dit kan bijvoorbeeld blijken uit uitstekende studiebegeleiding, een aanbod van speciale topcursussen (bij voorkeur internationaal georiënteerd) en/of hoge(re) normen voor een afsluitende meesterproef. De meerwaarde heeft ook betrekking op de kwaliteit van de studenten: door middel van (zelf)selectie moet duidelijk zijn dat deze studenten tot de top van hun generatie (nationaal en internationaal) behoren, zowel in intellectuele zin als in termen van motivatie. Tenslotte zal de topkwaliteit van een onderzoekmaster moeten blijken uit de mate waarin afgestudeerde masters toegang krijgen tot internationaal vooraanstaande PhD-opleidingen.

Voor alle typen masters geldt dat instellingen met betrekking tot een specifieke opleiding het Nationaal Accreditatie Orgaan kunnen vragen specifieke 'profielingspunten' (waarvan hierboven voorbeelden zijn genoemd) te laten beoordelen. Indien het Nationaal Accreditatie Orgaan van oordeel is dat een aantal profielingspunten gezamenlijk tot het predikaat topmaster leidt, dan verleent het orgaan deze kwalificatie.

De werkgroep is zich ervan bewust dat de ontwikkelingen rondom de topmaster en verwante ontwikkelingen (bijvoorbeeld innovaties in het kader van de tweede tranche middelen bachelor-master), een dynamiek met zich meebrengen die een herordening van het opleidingsaanbod impliceert. Wanneer de Nederlandse instellingen kiezen voor topmasters, kiezen ze ook expliciet voor het concentreren van kwaliteit en het profileren door middel van zwaartepunten in opleidingen en onderzoek. Concentratie en profilering dienen naar de mening van de werkgroep verder te strekken dan vrijblijvende samenwerking en afstemming.

Financiële aspecten

Sprekend over meerwaarde van topopleidingen, is de werkgroep zich ervan bewust dat er kosten gemoeid zijn met het leveren en in stand houden van (top)kwaliteit. De werkgroep wenst echter niet in de nadere details van de bekostigingssystematiek te treden, te meer omdat er op dit terrein een adviescommissie door het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen zal worden ingesteld. De werkgroep geeft – in het licht van haar opdracht – de volgende overwegingen mee. Om de ontwikkeling en het behoud van topkwaliteit te stimuleren, raadt de werkgroep aan om prikkels in te bouwen in de bekostigingssystematiek, bijvoorbeeld door middel van een financiële *incentive* voor topkwaliteit (op voorwaarde dat deze erkend is door het Nationaal Accreditatie Orgaan). Om studenten te prikkelen om te kiezen voor topopleidingen, kan gekozen worden voor de invoering van een topbeurzenstelsel.

De werkgroep is van mening dat er niet noodzakelijkerwijs een verband hoeft te zijn tussen (top)kwaliteit en collegegelddifferentiatie. Een discussie over collegegelddifferentiatie dient plaats te vinden in de context van de collectieve en private bijdragen aan en opbrengsten van het hoger onderwijs, niet in de context van de (top)kwaliteit van het onderwijs.

De PhD-opleiding

De structurering van de PhD-opleiding is naar de mening van de werkgroep onlosmakelijk verbonden met de organisatie van de masteropleidingen. De wetgeving geeft aan dat de toegang tot de promotie (waarmee eigenlijk de PhD-opleiding wordt bedoeld) mogelijk is op basis van een erkende masteropleiding (WO of HBO, initieel of post-initieel). Gezien de voorgestelde indeling in typen masters is de voorbereiding op het promotietraject door middel

van een onderzoekmaster de meest logische en meest efficiënte¹². Echter, in de context van flexibele opleidingstrajecten en de huidige relatief beperkte belangstelling van Nederlandse afgestudeerden voor PhD-trajecten, zou de werkgroep het betreuren als de PhD-opleiding slechts toegankelijk zou zijn op basis van een onderzoekmaster. De werkgroep kan zich zeer goed voorstellen dat de instellingen in algemene zin aangeven aan welke (extra) voorwaarden afgestudeerden van domeinmasters of professiegerichte masters moeten voldoen om te kunnen instromen in een bepaald PhD-traject. Ook sluit de werkgroep niet uit dat zeer talentvolle bachelors worden toegelaten tot een PhD-traject, al dan niet gelijktijdig aan toelating tot een mastertraject.

Het verdient aanbeveling om de master- en PhD-opleidingen organisatorisch te integreren in de vorm van *graduate schools*. Organisatorische integratie versterkt de coherentie van het onderzoek en geeft masterstudenten de gelegenheid om kennis te maken met promotieonderzoek en -onderzoekers. Met het sterker structureren van de promotieopleiding, georganiseerd vanuit een onderzoekschool, ligt het voor de hand om deze opleidingen een kwaliteitstoets te laten ondergaan.

Wat de lengte van het PhD-programma betreft, heeft de werkgroep het volgende overwogen. In een aantal disciplines zal de opleidingsduur niets veranderen, als wordt vastgehouden aan een vierjarig PhD-traject. Immers, in de technische, levens- en natuurwetenschappen volgen de studenten reeds een vijfjarige opleiding, gevolgd door een (in theorie) vierjarig promotietraject. Studenten in de sociale en geesteswetenschappen volgden vroeger een vierjarige opleiding gevolgd door een vierjarig promotietraject. Met de introductie van tweejarige onderzoekmasters in deze disciplines zou de lengte van het totale opleidingstraject met één jaar verlengd worden. De werkgroep plaatst hierbij de volgende opmerkingen. Enerzijds is de daadwerkelijk promotietijd in deze disciplines vaak langer, hetgeen aanleiding zou kunnen zijn om te blijven uitgaan van een vierjarig promotietraject. Anderzijds kan – door de creatie van een tweejarige onderzoekmaster – in de masterfase veel aandacht besteed worden aan de opleiding tot onderzoeker die thans grotendeels plaatsvindt in het PhD-traject. De inbedding in de *graduate school* zou zodanig kunnen zijn dat een PhD-traject in drie jaar mogelijk is, maar dat uitbreiding naar vier jaar, mits inhoudelijk onderbouwd, tot de mogelijkheden moet kunnen behoren. De werkgroep adviseert daarom dat het PhD-traject in de sociale en geesteswetenschappen minimaal drie en maximaal vier jaar (voltijds) beslaat.

¹² De werkgroep laat de toelating tot de promotie in afwijking van deze regel (i.e. toegang ter beoordeling van het College voor promoties) buiten beschouwing. Voor deze categorie promovendi ligt het voor de hand om af te zien van een PhD-opleiding of een specifieke op maat gesneden opleiding te organiseren.